

علامه سید جعفر مرتضی عاملی مرزبانی حساس و ژرف اندیش

۱۲۱-۱۲۵

علی اکبر ذاکری

عضو هیئت علمی پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت (ع) پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

Allame Seyyed Ja'far Morteza Āmeli Marzbāni, Sensitive and Pensive

By : Ali Akbar Zākeri

Abstract: To introduce the personality and scholarly works of Ja'far Morteza Āmeli, the author divides his works into different groups of books explaining the correct traditions of the infallibles, works in defense of Shiite characters, writing in refuting historical issues, interpreting suras, and some works on the social issues. In each category, he also mentions the books' names.

Key words: Ja'far Morteza Āmeli, scientific books, the infallibles' traditions, the Shiite characters, the historical issues, the Qur'an, the interpretation of the Qur'an, the Qur'an suras, social issues.

العلامة السيد جعفر مرتضى العاملی المرابط حادّ البصر والبصيرة

الخلاصة: يسعى الكاتب في مقاله الحالي إلى تقديم لمحة عن شخصية السيد جعفر مرتضى العاملی وأثاره العلميّة، وذلك بتصنيف كتبه ضمن عدّة عناوين هي الكتب التي تستعرض السنّة والسيرة الصحيحة للمعصومين، وتلك التي كتبها دفاعاً عن رجال الشيعة، والكتب التي جاءت ردّاً على بعض القضايا التاريخية، وتفسير بعض السور القرآنيّة، إضافةً إلى الكتب التي تبحث في القضايا الاجتماعيّة، مع إيراد أسماء كتبه التي تندرج تحت كلّ عنوان من هذه العناوين.

المفردات الأساسيّة: جعفر مرتضى العاملی، الآثار العلميّة، الكتب، سنّة المعصومين، سيرة المعصومين، أعلام الشيعة، المسائل التاريخيّة، القرآن، تفسير القرآن، السور القرآنيّة، المسائل الاجتماعيّة.

چکیده: نویسنده در نوشتار پیش رو، با هدف معرفی شخصیت و آثار علمی جعفر مرتضی عاملی، با تقسیم بندی آثار ایشان به کتاب هایی در تبیین سنت و سیره صحیح معصومان، آثاری در دفاع از شخصیت های شیعه، کتبی در رد مسائل تاریخی، تفسیر سوره های از قرآن و آثاری در مسائل اجتماعی، به ذکر نام کتاب های ایشان در هر دسته، اقدام نموده است.

کلیدواژه ها: جعفر مرتضی عاملی، آثار علمی، کتاب ها، سنت معصومان، سیره معصومان، شخصیت های شیعه، مسائل تاریخی، قرآن، تفسیر قرآن، سوره های قرآن، مسائل اجتماعی.

۶۶

امسال در هشتم آبان شاهد ضایعه درگذشت علامه سید جعفر مرتضی عاملی بودیم. شخصیتی که خدمات زیادی در دفاع از ارزش‌های اسلام و تشیع دارد و آثار فراوانی درباره مسائل تاریخی و سیره‌ای تقدیم جوامع علمی کرده است. اگرچه نگاه وی به تاریخ سبقه کلامی دارد، اما تتبع ایشان در موضوعی که وارد می‌شد، خواننده را به تعظیم وامی داشت؛ فارغ از اینکه با نظر ایشان موافق باشد یا مخالف. در هر موضوعی که به پژوهش می‌پرداخت از آثار گذشتگان استفاده می‌کرد و دیدگاه شخصیت‌های معاصر را مورد توجه قرار می‌داد.

ویژگی وی توانایی علمی و حضورش در بیروت بود که مرکز انتشار کتاب در جهان اسلام است و همین نکته باعث می‌شد که از آخرین شبهاتی که علیه مکتب اهل بیت مطرح می‌شود مطلع شود و به سرعت به آنها پاسخ دهد. کتاب «الصحیح من سیره النبی الاعظم» که در آغاز در ده جلد منتشر شد، باعث مطرح شدن تفکرات ایشان و معرفی شخصیت آن بزرگ‌مرد در جامعه علمی شد و در نکوداشتی که در سال ۱۳۸۰ برای ایشان برگزار شد، مقالاتی درباره این کتاب چاپ و بعد به صورت کتاب رویکرد «الصحیح» به سیره رسول خدا (ص) از سوی پژوهشکده حوزه و دانشگاه با نظارت آقای رسول جعفریان منتشر شد. حقیر در آن نکوداشت شرکت کردم و نیز به تناسبی از محضر ایشان بهره بردم. وقتی جلد دوم سیمای کارگزاران علی بن ابی طالب را می‌نگاشتم که درباره کارگزاران مصر و بصره است، درباره عبدالله بن عباس تحقیق می‌کردم که متهم به بردن اموال بصره به مکه بود. طرح مطلب درباره کسی که از شاگردان ممتاز علی بن ابی طالب و مفسر قرآن بوده است، بسیار مشکل می‌نمود. به همین دلیل از کسانی که تصور می‌کردم در این باره می‌توان از محضرشان بهره برد موضوع را می‌پرسیدم. از جمله آنان آیت الله شبیری زنجانی بود. ایشان مرا به مطالعه کتاب قاموس الرجال و برخی کتب دیگر راهنمایی کرد؛ چون در آن مقطع در دهه شصت هنوز چاپ جدید قاموس منتشر نشده یا کامل نشده بود. در درس خارج یکی از اساتید درس خارج به تناسبی که جریان عبدالله بن عباس مطرح شد، عالمی لبنانی که گویا شامی نام داشت، از کتاب ابن عباس و اموال البصره یاد کرد که توسط جعفر مرتضی عاملی و به دفاع از ایشان نوشته شده است. من در جستجوی این اثر بودم، ولی در کتابخانه‌ها آن را پیدا نکردم و در کتاب فروشی‌ها هم نبود تا اینکه تماسی با دفتر ایشان گرفتم و مشخص شد نسخه‌هایی از این اثر دارند و امکان دسترسی به آن وجود دارد. خدمت علامه جعفر مرتضی رسیدم. ایشان کتاب را هدیه کردند و درباره اصل موضوع هم از ایشان پرسیدم و شواهدی را برای همراهی عبدالله بن عباس با امیرالمؤمنین تا آخر عمر مطرح کردند که من با ایشان هم‌رأی نبودم و این احتمال را مطرح کردم که ممکن است برخی ابن عباس را که عبیدالله بوده به عبدالله تفسیر کرده‌اند. از جمله از حضور عبدالله در جنگ نهروان سخن گفتند و شواهد تاریخی که در این باره نوشته بودند

آوردند که من معتقد بودم اینها مربوط به تجمع خوارج در حروراء است و ربطی به اصل جنگ نهروان که مدتی بعد رخ داده است ندارد. به هر حال از محضر ایشان مرخص شدم و کتاب ابن عباس و اموال بصره را دریافت کردم و دیدگاه ایشان را در جلد دوم سیمای کارگزاران آوردم.

عنوان این کتاب که به آن اشاره شد و جزء کتاب‌های اولیه ایشان است حساسیت ایشان را به موضوعاتی که مرتبط با شخصیت‌های برجسته اسلامی و با گرایش اهل بیته است نشان می‌دهد. این کتاب قبل از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۶ منتشر شده بود. اگر بخواهیم آثار جعفر مرتضی را تقسیم‌بندی کنیم می‌توان عمده آثار ایشان را در چند دسته مهم ارائه کرد.

اول: تبیین سنت و سیره صحیح معصومان

یکی از تلاش‌های ژرف علامه دقت در تاریخ و سیره پیامبر و ائمه است.

۱. مهم‌ترین اثر ایشان *الصحيح من سيرة النبي الأعظم* است که آخرین چاپ آن در ۳۵ جلد که دو جلد آن فهرست است، به وسیله انتشارات دار الحدیث در سال ۱۴۲۸-۲۰۰۷-۱۳۸۶ در ایران به زیور طبع آراسته شده است و در بیروت مرکز اسلامی للدراسات نیز آن را منتشر کرده است.

۲. *الصحيح من سيرة الامام علي (ع)* (المرتضى من سيرة المرتضى)، در ۵۳ جلد، در بیروت به وسیله مرکز اسلامی للدراسات در سال ۱۴۳۱-۲۰۱۰ م سی جلد آن منتشر شده و بقیه را نشر ایام به تاریخ ۱۴۳۲ ق/ ۲۰۱۲ م در ایران منتشر کرده است. سه جلد پایانی آن فهرست است.

۳. *سيرة الحسين (ع) في الحديث والتاريخ*، ۲۴ جلد که مرکز اسلامی للدراسات در بیروت منتشر کرده است. سید محمد مرتضی فرزند علامه که متولی آثار پدر است در مصاحبه‌ای این کتاب را ۳۶ جلد معرفی کرده است. (قدس آنالین، ۹۸ / ۹ / ۸)

۴. *سيرة الحسن (ع) في الحديث والتاريخ*، (المجتبی من سيرة المجتبی)، ۱۲ جلد، به وسیله مرکز اسلامی للدراسات در بیروت منتشر شده است.

۵. *الحياة السياسية للإمام الحسن (عليه السلام)*.

۶. *الحياة السياسية للإمام الرضا (عليه السلام)*.

۷. *الحياة السياسية للإمام الجواد (عليه السلام)*.

ویژگی مهم این آثار این است که به شباهتی که درباره این شخصیت‌ها وجود دارد پرداخته و به آنها پاسخ داده و فعالیت‌های آنان را تبیین کرده است.

دوم: آثاری در دفاع از شخصیت‌های شیعه

بخشی دیگر از آثار علامه جعفر مرتضی درباره شخصیت‌های شیعه و دفاع از آنان یا معرفی ایشان است. وی کتابی درباره سلمان فارسی دارد که به فارسی هم ترجمه شده است. کتابی هم درباره ابوذر غفاری دارد که اشتراکی بودن وی را که باوری کمونیستی و سوسیالیستی است رد می‌کند. کتاب‌هایی نیز در دفاع از ابوطالب «ظلامة أبي طالب عليه السلام» و درباره موضوع ازدواج ام‌کلثوم با عمر «ظلامة أم كلثوم» دارد.

سوم: کتبی در رد برخی مسائل تاریخی

حساسیت جعفر مرتضی نسبت به مسائل تاریخی زیاد بود. چنانچه مشاهده می‌کرد افرادی در سطوح مختلف

مسائلی را مطرح کرده‌اند که با تاریخ شیعه همخوانی ندارد، به نقد و رد آن می‌پرداخت. برای نمونه زمانی که جریان جزیره خضراء در جامعه لبنان و ایران مطرح شد و کتابی در این باره منتشر شد، این کتاب را نقد کرد و آن را نادرست دانست. الجزیره الخضراء و مثلث برمودا^{۱۹۱} به فارسی با عنوان جزیره خضراء افسانه یا واقعیت ترجمه و به وسیله بوستان کتاب قم منتشر شده است. در این ترجمه کتاب اخبار کتاب بیان الاثمه هم نقد شده است. از این دست کتاب‌ها مأساة فاطمه (ع) است که موضوع حمله به منزل فاطمه (سلام الله علیها) را بعد از درگذشت رسول خدا (ص) واکاوی کرده است.

چهارم: تفسیر سوره‌هایی از قرآن

بخشی از آثار استاد در تفسیر سوره‌های کوتاه قرآن است که در مجموع تفسیر سوره هل اتی را در دو جلد و سوره حمد و ۱۵ سوره دیگر را که بیشتر از جزء سی قرآن است نگاشته است. کتاب اسرائیل فی آیات سوره بنی اسرائیل تفسیر ثمان آیات از دیگر کارهای تفسیری ایشان است. تفاسیر ایشان عبارتند از:

۱۰. تفسیر سورة الكافرون	۱. تفسیر سورة الإنشراح
۱۱. تفسیر سورة البقرة	۲. تفسیر سورة البقرة
۱۲. تفسیر سورة الماعون	۳. تفسیر سورة التكاثر
۱۳. تفسیر سورة المسد	۴. تفسیر سورة التوحيد (الإخلاص)
۱۴. تفسیر سورة الناس	۵. تفسیر سورة التين
۱۵. تفسیر سورتی الضحی	۶. تفسیر سورة الضحی
۱۶. تفسیر سورة النصر	۷. تفسیر سورة العاديات
۱۷. تفسیر سورة هل أتى	۸. تفسیر سورة الفاتحة
	۹. تفسیر سورة الفلق

پنجم: آثاری در مسائل اجتماعی

واقعیت آن است که علامه سیدجعفر مرتضیٰ آثار مختلف علمی متعددی دارند. مجموع کتاب‌های ایشان را ۱۱۱ عنوان و مقالات ایشان را ۲۵ مقاله برشمرده‌اند،^۱ اما آنچه اکنون در پی بیان آن هستیم این است که نباید آثار ایشان را واکنشی تنها دانست یا منحصر در مسائل تاریخی و سیره صرف معرفی کرد، بلکه بسیاری از آثار علامه در عین اینکه جنبه تاریخی دارد، به شبهات روز پاسخ می‌دهد و ایرادات مخالفان اسلام و شیعه را مطرح و رد می‌کند و برای حل مشکلات عقیدتی و اجتماعی سودمند است. کتاب مختصر مفید در ۲۱ جلد پاسخ به پرسش‌هایی است که از ایشان شده است. میزان الحق در چهار جلد نیز اثری است که در پاسخ به شبهات نگاشته است. اهل بیت فی آية التطهير از دیگر آثار ایشان در این باره است. کتاب المواسم و المراسم با عنوان بزرگداشت‌ها در اسلام به وسیله محمد سپهری ترجمه و انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم آن را منتشر کرده است. این اثر در عین پاسخ به وهابیان که هرگونه بزرگداشتی را بدعت می‌شمارند، بار در این تفکر، زمینه را برای برپایی آیین‌ها و شعائر دینی فراهم می‌کند. کتاب مراسم عاشورا شبهات و ردود از دیگر آثار ایشان در این باره است.

بخشی از کتب علامه سیدجعفر مرتضیٰ درباره موضوعات اجتماعی روز است که برای حل مشکلات اجتماعی جامعه نگاشته شده است. از جمله السوق فی ظل الدولة الاسلامیه که با عنوان بازار در سایه حکومت اسلامی ترجمه شده و انتشارات جامعه مدرسین آن را منتشر کرده است. این کتاب به موضوع نظارت بر بازار در حکومت نبوی و علوی پرداخته است و اینکه هر یک در دوران حکومت خود افرادی را به عنوان ناظر بازار تعیین می‌کردند

۱. رک به: موقع المیزان.

تا امور بازار طبق ضوابط شرعی سامان یابد و از نظارت پیامبر و امیرالمؤمنین بر بازار سخن گفته و مبارزه‌ای که با احتکار و کم‌فروشی داشتند و بر قیمت‌ها نظارت می‌کردند و توصیه‌هایی که به بازاریان داشتند.

کتاب دیگری که در این باره قابل طرح است تخطیط المدن فی الإسلام است که با عنوان شهر اسلامی؛ نشانه‌ها و شناسه‌ها به وسیله انتشارات دفتر تبلیغات (بوستان کتاب) منتشر شده است. موضوع این اثر نیز از موضوعات اجتماعی است که کمتر درباره آن نوشته شده و علامه آن را به مناسبت همایشی در مشهد نگاشته است. این کتاب نیز با آثار تاریخی و سیره‌ای استاد متفاوت است و جنبه اجتماعی و کاربردی دارد.

کتاب توجیهات فی العمل الاداری، بدائع و روائع از دیگر آثار علامه است که در آن وصیت امام صادق (ع) به برخی از شیعیانش که کار اداری پذیرفته بودند شرح داده است. این وصیت را از کتاب نزهة الناظر و تنبیه الخاطر نقل کرده است. شهید ثانی نامه‌ای مفصل از حضرت صادق (ع) نقل کرده که آن را به عبدالله نجاشی حاکم اهواز نگاشته که ممکن است این نامه بخشی از آن نامه مفصل باشد.

رحمت خدا بر او باد!

می‌توان کتب و آثار علامه را که به زبان عربی است از سایت میزان (موقع المیزان: <http://www.mezan.net>) دانلود و از آن استفاده کرد.